

Mladen Tancer

POMANJKLJIVA JEZIKOVNA KULTURA OTROK ROMOV ZMANJŠUJE NJIHOVO ŠOLSKO USPEŠNOST

Razmišljati o šolski uspešnosti otrok Romov, ki so vključeni v slovensko osnovno šolo, pomeni razmišljati o človeških usodah domala tisoč mladih Romov, ki letno bolj ali manj redno obiskujejo pouk in druge oblike šolskega dela. Njihov prvi šolski dan in stik s šolo nima svečanega obeležja, kakor za veliko večino drugih prvošolcev in slovesa s šolo ne doživljajo svečano in stisnjenih src. Njihovo šolsko življenje ima praviloma druge tirnice.

Uveljavljanje vzgoje in izobraževanja pri nas temelji na Splošni deklaraciji o človekovih pravicah, ki jo je že leta 1948 sprejela Generalna skupščina Združenih narodov, a Jugoslavija kot članica te svetovne skupnosti se je zavezala, da jo bo spoštovala in dosledno uveljavljala na matičnem ozemlju, na mednarodnih listinah, ki govorijo o pravicah in zaščiti otrok, na obeh ustavah (republiška, zvezna) ter na zakonskih predpisih, ki normativno urejajo vzgojo in izobraževanje v Republiki Sloveniji.

Sprejeti temeljni dokumenti zavezujejo slovensko samostojno družbenopolitično skupnost, da poskrbi in skrbi za dosledno izvajanje vključevanja otrok v redni vzgojni in izobraževalni proces na vsem slovenskem ozemlju. Z dopolnilnimi zakonskimi predpisi pa je zagotovljeno tudi dvojezično in manjšinsko šolstvo, s čemer se uspešno rešujejo vprašanja legitimne vzgoje in izobraževanja otrok na narodnostno mešanih področjih v Prekmurju in na Koprskem.

Vse doslej pa šolsko-prosvetni politiki pri nas ni uspelo zakonsko vskladiti, smiselno urediti, uveljaviti in v duhu mednarodnih konvencij o vzgoji in izobraževanju zagotoviti učinkovite predšolske vzgoje in obveznega osnovnošolskega izobraževanja otrok Romov.

Medlost, zavlačevanje in neprincipielna stališča odgovornih republiških teles (oblastnih in drugih) do tega občutljivega etničnega vprašanja jasno kažejo na kršenje že omenjenih mednarodnih in naših dokumentov, ki implicitno zavezujejo in hkrati nalagajo posebno družbeno skrb za reševanje tako specifičnega vprašanja. A vprašanje vzgoje in izobraževanja otrok v slovenskem prostoru živčih Romov je specifično vprašanje, ki se mu slovenska družbena in politična skupnost ne moreta in ne smeta izogniti. Dejstvo je, da v naši republiki živi nad šest tisoč stalno naseljenih Romov, torej staroselcev, a v zadnjih dveh desetletjih so prisotna migracijska priseljevanja Romov iz drugih delov Jugoslavije v slovenski prostor.

Uresničevanje doslej veljavnega in uradno predpisanega Zakona o osnovni šoli terja od vseh subjektov na šolsko-prosvetnem področju, da dobro preučijo rešitve, ki bi najoptimalneje omogočile vzgojo in izobraževanje otrok Romov, sicer ostajamo zgolj na ravni deklariranega. Na naše pomanjkljivosti smo bili že opozorjeni s strani sveta evropske skupnosti, ki posveča prav v zadnjem desetletju veliko pozornosti manjšinskemu šolstvu, še posebej šolstvu etničnih skupnosti v nekaterih evropskih državah.

V zadnjih nekaj letih smo tudi v slovenskem prostoru namenili nekaj več pozornosti romski problematiki. Ohrabrujoče je, da je romska problematika že predrila ovoj anonimnosti, o čemer dovolj zgovorno kaže slovensko posvetovanje o drugačnosti otrok v šoli (1987), prisotnost romske problematike na posvetu ob 30-letnici enotne osnovne šole (1988), na posvetu o komunikaciji in jezikovni kulturi v šoli (1990) in v javni razpravi o slovenski ustavi (1990). Vse to naj ne simbolizira le ene lastovke, ki ne prinaša pomladi, pomeni naj zavesten družbeni premik in konstanto trajnega in uspešnega reševanja in razreševanja vzgoje in izobraževanja otrok Romov, ki imajo stalno domovanje v Republiki Sloveniji.

II.

Razmišljanja o mnogih problemih, ki jih odpira vključevanje romskih otrok v vzgojno-izobraževalni proces, nas po svoji naravnosti vodijo v široka področja, v njih se prepletajo mnoge sestavine sociološke, psihološke, pedagoške, kulturološke in druge narave. Predaleč bi nas vodila vsa ta razmišljanja, ki jim ni kraja, presegala pa bi tudi naš okvir.

Zato se tokrat pomudimo le pri vprašanju jezika, ki predstavlja praviloma za veliko večino romskih otrok ob njihovem vstopu v osnovno šolo in kasneje skozi areno vseh šolskih let skoraj domala redno nepremostljivo oviro. Le redki so romski učenci, ki jim šolski občevalni jezik (slovenski jezik) ni bolj ali manj grenil šolskega življenja in ki jim ni zapiral napredovanja v višje razrede. V vseh letnih poročilih osnovnih šol z romskimi učenci beremo o hudem jezikovnem deficitu teh učencev, ki je skoraj redno podstat neuspešnosti še v nekaterih drugih učnih predmetih.

Problematika jezika v vzgoji in izobraževanju je polivalentna, a jo učenci doživljajo kot učni jezik in kot učni predmet. Romski učenci so s slovenščino kot "uradnim" šolskim jezikom nujno v podrejenem položaju in se morajo mnogo bolj truditi, da bi premagali to oviro, ali jo vsaj do neke mere omilili. Slovenski jezik povzroča določene težave mnogim učenecem od prvega in zadnjega osnovnošolskega razreda, čeprav jim je slovenščina jezik okolja. Tem razumljiveje je, da zahteva od romskega otroka podvojenih naporov in mu že od samega začetka obeta skromno uspešnost in nezanesljivost v šolskem napredovanju.

Govor je fenomen, ki vključuje sposobnosti in posega v celost, vrstno pogojenih dejavnikov, ki jih otrok pridobi v stiku z družbenim okoljem. Otrok se govora uči v procesu interakcije med prirojenimi jezikovnimi dispozicijami in govornimi spodbudami okolja. Le-te pa so za romskega otroka sila skromne in močno obarvane

s subkulturnimi prvinami. Starši teh otrok so v glavnem slabo pismeni, kar še posebej velja za matere, s katerimi otroci preživljajo največ časa.

V obsežni raziskavi o učencih Romih v občini Murska Sobota (1989) smo ugotovili, da je imelo 361 učencev Romom 13% očetov in 28% mater brez osnovne šole, kar praktično pomeni popolno nepismenost. Z nepopolno osnovno šolo (s povprečjem 3 - 4 razrede!) je bilo 73% očetov in 67% mater. S popolno osnovno šolo je bilo prvih 5%, drugih skoraj 3%. V 46 primerih (12,8%) sta bila oba starša popolnoma brez šol in v 4 primerih (1,1%) sta oba starša imela popolno osnovno šolo. Tu velja poudariti, da je v drugih okoljih, kjer živijo strnjeno Romi še slabše, saj v občini Murska Sobota že dobrih 25 let posvečajo vzgoji in izobraževanju otrok Romov posebno skrb in pozornost, zato so dosežki tudi precej boljši od drugih.

Tudi kulturni standard romskih družin je zelo nizek, saj razen radia in televizije drugih kulturnih dobrin ne premorejo. V omenjeni raziskavi smo ugotovili, da je radio imelo 75% družin in televizijo 62%, a na tisk (Vestnik, Večer) jih je bilo naročenih 10,6%. Nizka kulturna osveščenost staršev se je v podaljškju manifestirala tudi pri romskih učencih v šoli. Iz raziskave povzemamo, da jih je bilo na Cicibana naročenih 24%, Pionirja 1,5%, Pionirski list 3,6% in na Kurirčka 6,4%.

Vse do vstopa v predšolsko ustanovo se romski otrok praviloma ne srečuje s problemom jezikovnega sporazumevanja, saj s svojimi vrstniki dodobra obvlada govorno sporazumevanje, z drugimi, ki njegovega govora ne razumejo pa tako nima stikov. Prav taka trdna jezikovna izoliranost narekuje dovolj zgodnjo vključitev romskih otrok v predšolsko vzgojnovarstveno ustanovo, s čimer bi ublažili otrokov jezikovni deficit in omilili jezikovne težave pri vstopu v šolo.

Vzgojiteljice v predšolskih ustanovah in učiteljice v nižjih razredih osnovne šole permanentno ugotavljajo, da imajo romski otroci minimalno besedišče (vokabular), kar jih močno ovira pri naravnem vključevanju v vzgojnoizobraževalno delo. Po jezikovnem kriteriju so v pasivnem položaju, nimajo pa nikakršnih možnosti, da bi v svojem materinem jeziku prepričali učitelje in druge učence, vrstnike, o svojem znanju. Mnogim mladim Romom je slovenski jezik tuja govorica in jim je mnogo zahtevnejši od pogovornega jezika okolja. V to nas prepriča podatek iz že omenjene raziskave: 77% očetov in 80% mater so po narodnosti Romi, za Slovence se je opredelilo 14% očetov oziroma 17% mater. Tu pač ni mogoče pričakovati naklonjenosti in skrbi jezikovni vzgoji, še najmanj skrbi slovenskemu jeziku. Ta veriga nezaupanja v jezikovno sposobnost romskih otrok se ne prekinja in jih usodno spremlja skozi vsa šolska leta. Zelo redki so učenci, ki se znebijo tega kompleksa in premagajo jezikovne ovire do tiste stopnje, ki jih izenačuje z vrstniki v razredu in na šoli.

Pouk je dvosmerna komunikacija med učenci in učiteljem. Tvorno lahko vanj posegajo le tisti učenci, ki imajo razvito jezikovno kulturo. Tu pa je romski učenec v hudo neugodnem položaju in je tako lahko le redko v neposrednem komunikativnem odnosu z učiteljem. Skromen besedni zaklad in šibka jezikovna izraznost mu preprečujeta sproščeno vstopanje v pogovor. Še več, romski otrok je tudi v odprtem dialogu le redko uspešen, ker ga največkrat pri tem ovira njegovo skromno besedišče slovenskega jezika.

Otrokov govorni razvoj in bogastvo jezikovnega zaklada ugotavljamo z ustreznimi testi. Zaenkrat še ne premoremo takih, s katerimi bi ustrezno izmerili oziroma ugotavljali jezikovno razvitost romskih otrok v Sloveniji. Z uporabo veljavnih standardiziranih tekstov za ugotavljanje šolske zrelosti in učnega napredovanja slovenskih šolarjev pa lahko že v naprej pričakujemo zelo slabe dosežke v merjenjih romskih učencev s temi instrumentariji in hudo nerealno podobo. Zato je nesmiselno uporabljati instrumentarij, ki v ničemer ne upošteva specifičnosti in jezikovne depremiranosti teh otrok.

Spomnimo še na dejstvo, da v sedaj veljavnem sistemu vrednotenja šolske uspešnosti prevladuje in kraljuje verbalno ugotavljanje učne uspešnosti, kar dodatno močno poslabšuje položaj jezikovno nebogljenih in šibkih učencev. Mednje pa sodi večina romskih učencev.

Če je učitelj "dosleden" in ni pripravljen omogočiti romskemu otroku oziroma učencu vprašanja "svojega inventarja", npr. pri SND, ko obravnavajo družino, starše, praznike, domače okolje ipd. mu je odvzeta vsakršna možnost, da bi izhajal iz znanega, bližnjega, domačijskega in se postopno, z učiteljevo pomočjo spuščal v širši družbeni prostor, ki mu je še tuj, manj razumljiv a morda mikaven. In obratno, če vse to omogočimo romskemu otroku, mu damo priložnost, da pokaže svoje znanje in razumevanje, da nas prepriča o tem, kako zna opazovati in vzročno - posledično povezovati pojave v naravi in odnose v družbi. Učitelj in učenci - vrstniki v razredu temu učencu - Romu na lep in kulturn način pomagajo razvijati pravilno jezikovno izražanje, ga usmerjajo k pravilnemu oblikovanju povedi ter s tem odpravljajo njegovo hendikepiranost in zavrtost. Če pri svojem vzgojno - izobraževalnem delu tako ravnamo, osvobajamo učence strahu in bojazni, da bodo naredili napako in doživeli neuspeh. To pa je temeljno spoznanje, ki je kažipot pri vzpostavljanju odnosov med učenci in učitelji pri njihovem šolskem sporazumevanju.

Da ne bomo ostajali zgolj na ravni splošnega ugotavljanja, si pomagajmo z nekaj podatki iz že omenjene raziskave o (ne) uspešnosti 361 romskih učencev pri slovenskem jeziku, ki so v šolskem letu 1986/87 obiskovali osnovne šole v občini Murska Sobota. Z oceno "odlično" iz slovenskega jezika so bili ob koncu leta ocenjeni 4 romski učenci (1%), "prav dobro" ocenjenih je bilo 5%, z oceno "dobro" ocenjenih je bilo 5%, z oceno "dobro" 18%, "zadostnih" je bilo 49%, "nezadostnih" 22% in 4% "neocenjenih". V vseh letih šolanja je bilo brez negativne ocene iz slovenskega jezika ob koncu šolskega leta 48% romskih učencev, 64% jih je imelo ob koncu leta oceno "zadostno", 27% oceno "dobro", 7% oceno "pravdobro", 2% pa je bilo ocenjenih z oceno "odlično".

Veliko nam povedo podatki o negativno ocenjenih romskih učencih. Učencev, ki so imeli ob koncu šolskega leta negativno oceno iz slovenskega jezika enkrat, je bilo 25%. Dvakrat jih je imelo negativno letno oceno 15%, trikrat 6%, štirikrat 5%, petkrat 1%, en učenec pa je prejel ob koncu šolskega leta neaktivno oceno iz slovenskega jezika celo šestkrat. 4% romskih učencev je bilo ob koncu leta neocenjenih, med njimi nekateri po večkrat.

Predaleč bi nas vodila podrobnejša členitev, dasi bi bila nadvse zanimiva in tudi za šolsko-prosvetno politiko koristna. Že samo podatek, da so bili le 3 romski učenci vselej ocenjeni z oceno "odlično", 23 učencev pa vselej z oceno "nezadostno".

Pri vsem tem je seveda nezanemarljiv pomislek o ocenjevalnih kriterijih na posameznih osnovnih šolah, še zlasti pri posameznih učiteljih. To pa je že druga stran vprašanja, ki ne sodi strogo v naš kontekst. Ob koncu velja poudariti še misel, da je pomanjkljivo znanje slovenskega jezika kot hendikep delovalo tudi pri drugih učnih predmetih, še posebej tistih z reproduktivnim znanjem.

Pri podrobni členitvi neuspešnosti romskih otrok v osnovni šoli se vračamo vselej na izhodiščno ugotovitev: jezik (slovenski!) je za učence prva in največja ovira pri sprejemanju in razumevanju vzgojno-izobraževalnih vsebin. Jezikovno sporazumevanje kot temeljna sestavina in način učnega dela v sodobni šoli neizprosno pritiska na romskega otroka ter ga - hote ali nehote - potiska na obrobje, kjer so pasivni učenci, ki ne zmorejo uspešnega šolskega dialoga. Beda, pauperizacija in življenje na družbeni margini si podajajo roko s šolsko margino romskih učencev. To sosledje bo potrebno nujno preseči, prekiniti in spoznati pravi izhod: da le izobraženi otroci Romov bodo sposobni spreminjati svet v katerem živijo!

POMANJKLJIVA JEZIKOVNA KULTURA OTROK ROMOV ZMANJŠUJE NJIHOVO ŠOLSKO USPEŠNOST (Povzetek)

Avtor ugotavlja, da sprejeti temeljni dokumenti zavezujejo slovensko samostojno družbenopolitično skupnost, da poskrbi za dosledno izvajanje vključevanja otrok v redni vzgojni in izobraževalni proces na vsem slovenskem ozemlju. Vse doslej pa šolsko-prosvetni politiki pri nas ni uspelo uskladiti, smiselno urediti in poiskati najprimernejše oblike zagotavljanja učinkovite predšolske vzgoje in obveznega osnovnošolskega izobraževanja otrok Romov. V razmišljanjih o mnogih problemih, ki jih odpira vključevanje romskih otrok v vzgojno-izobraževalni proces, se prepletajo mnoge sestavine sociološke, psihološke, pedagoške in kulturološke narave. Avtor se v prispevku osredotoča na vprašanja jezika, ki praviloma predstavlja skoraj nepremostljivo oviro za veliko večino romskih otrok ob njihovem vstopu v osnovno šolo in kasneje. Le redki so romski učenci, ki jim šolski občevalni jezik (slovenski) ni bolj ali manj grenil šolskega življenja in jim zapiral napredovanje v višje razrede. Jezikovno sporazumevanje kot temeljna sestavina in način dela v sodobni šoli pritiska na romskega otroka ter ga hote ali nehote potiska na obrobje. Življenje romske skupnosti na margini družbe si podaja roko s šolsko margino romskih učencev. Le izobraženi otroci Romov pa bodo sposobni spremeniti svet, v katerem živijo.

**DEFICIENT LANGUAGE CULTURE OF THE ROMANY
CHILDREN HAS A NEGATIVE IMPACT UPON THEIR
SCHOOL SUCCESS
(Summary)**

The author has ascertained, that the adopted basic documents obligate the independent Slovene state to provide for the consistent participating of Romany children in the regular educational process in the entire Slovene territory. However, the educational policy has so far not been able to arrange for the most suitable form of efficient pre-school education and obligatory elementary schooling of the Romany children. The incorporation of these children into the educational process is a complex and problematic task, in which different sociological, psychological, pedagogical and cultural components are intertwined. The article is focussed upon the issues of language, which, as a rule, represents the greatest and almost insurmountable obstacle for most of the Romany children in their entire process of schooling. The children, whose school years were not embittered by the official language of communication and who were able to make progress despite the insufficient command of the Slovene language, are very scarce. Language communication as a basic method of teaching in contemporary school system is a source of frustration for Romany children. Moreover, it contributes to their marginal status in society. The marginal status of the Romany pupils coincides with the status of the entire community, which lives on the margin of society. The society should be aware of the fact, that only educated Romany children will someday be able to change the world they live in.